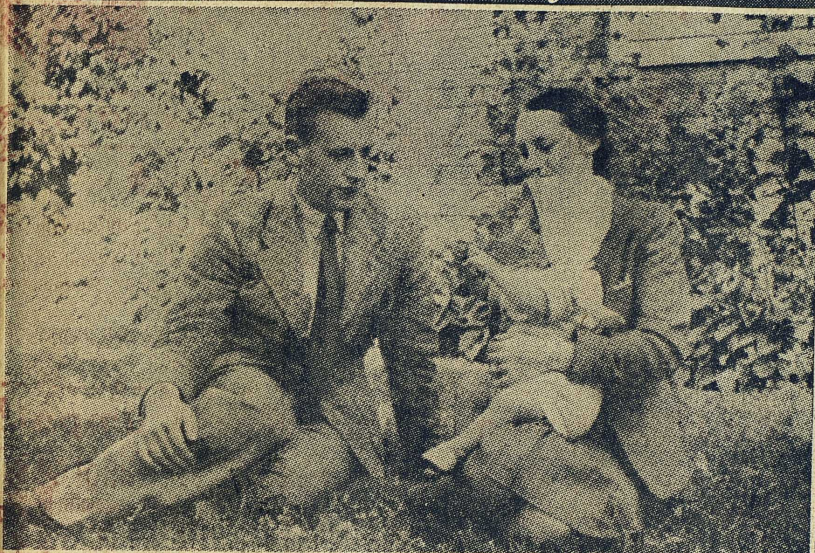


Herbert Tingsten berättar om sin vänskap med Carl-Henrik Höjer och Gustaf Hellström



Ur tredje delen av Herbert Tingstens memoarer, som utkommer på Norstedts i augusti, publicerar vi här det kapitel som berör författarens vänskap med Carl-Henrik Höjer och Gustaf Hellström. Ett tidigare avsnitt ur Tingstens nya memoarbok var införd i Dagens Nyheter den 21 juli. På bilden till vänster ses Carl-Henrik och Malou Höjer. Till höger: Gustaf och Britt Hellström.

DET ÄR MYCKET sagt, men inte för mycket att Carl-Henrik Höjer — död efter fyra månaders sjukdom vid blott 37 års ålder — av sina vänner ansågs stå idealet av en människa nära. Detta skrev jag i mitt In memoriam den 4 juli 1949, och jag känner ännu detsamma. För att vara man har jag lätt för att gråta, men mina tårar då jag skrev avskedsorden till Carl-Henrik, då jag var med på hans begravning och när jag ännu i detta ögonblick tänker på honom är en nästan enastående erfarenhet i mitt liv. Jag tror inte att det berodde eller beror på någon stor sorg (vad man än kan mena därmed); jag tror mig ha små anlag på den punkten, utanför den människa som jag varit eller är mest beroende av. Kanske beror min gripenhet på att tillgivenheten för Carl-Henrik var alldeles ren; det fanns ingenting av hemlig kritik, obehagliga bilder, tendenser till ned sättning och ondska i den.

Under de sista krigsåren och senare umgicks vi alltmera med Carl-Henrik och Malou Höjer, hos dem och oss, en vecka med Carl-Henrik i Vanbo. I regel var vi ensamma, någon gång var det större bjudningar eller någon enda nära vän, såsom Vilhelm Scharp och Per Olof Ekelöf. Sedan jag kom till DN hände det ofta att Carl-Henrik kom upp på tidningen och följde mig hem —

han bodde inte långt därifrån — för en cocktail och en timmes prat. Vi hade mycket att tala om med Carl-Henrik och Malou: vetenskapen — han slutförde under arbetet som arkivchef i utrikesdepartementet en utmärkt doktorsavhandling — vänner och studiekamrater, politik, framför allt litteratur, och allmänna frågor om liv och människor. Jag har nog aldrig träffat två makar, som under ett lyckligt vardagsliv förblev så inriktade på böcker och problem; detta innebar inte att vi disputerade, tvärtom, men att vi stannade i iver inför frågor och författare, den religiösa besattheten hos Bernanos, kärleken hos Proust, kylan och hårdheten hos Gide. Jag kände mig på en gång intelligentare och

bättre, då jag var tillsammans med Höjers. Att det fanns spänning och ett slags sökande i våra samtal, sammanhängande med att Malou och Carl-Henrik var långt ifrån religiöst oskyldiga, Malou, franskfödd, var från början protestant eller rättare ateist eller agnostiker, men hade under en kris efter ett havandeskap övergått till katolicismen och var intensivt, ja, jag kan säga primitivt troende — här var det inte tal om symboler och andra konster, utan om rejäl tro. Carl-Henrik var liksom jag ateist men inte likgiltigt utan oroligt engagerad. Naturligtvis hoppades och trodde Malou att Gud skulle gripa även Carl-Hen-

rik; ibland har jag, särskilt efter Carl-Henriks död, haft intrycket att hon ansett även mig mogen för en omvändelse. Våra samtal blev aldrig tvungna på grund av den religiösa skiljelinjen. Vi berörde den inte ofta men den var en eggelse i vår samvaro.

På våren 1949 blev Carl-Henrik sjuk, med skiftande och smygande tecken, försämringar och förbättringar månad efter månad. Småningom blev det klart att sjukdomen var obotlig, leukemi, och att han snart skulle dö. Mitt sista hopp var att en läkare, som just reste till en farmakologkongress, skulle få uppgift om något nytt läkemedel, men förgäves. Jag besökte Carl-Henrik på sjukhuset och då han några dagar under påsken fick vara hemma. Efter frågor och svar om sjukdomen övergick han till samtal som vanligt, angelägen att lugna och underhålla; hans heroism var utan all förkonstling, utan ett uns av panschism. Under en del av sjukdomen förde Malou en dagbok, som jag fått tillåtelse att läsa och använda, men jag tar blott ett par saker ur detta dokument, som jag inte kan se i utan att känna mig upprörd. Ibland levde makarna i ångest, ibland höjde de sig över den i sin kärlek. Mot slutet sade Carl-Henrik några ord, som Malou syntes benägen att tyda som ett bevis på hans längtan till Gud och på Guds förbarmande. Då

Carl-Henrik enligt dagboken nämnde mitt namn vid sidan av sitt eget i ångslan kände jag mig rörd — men också vidskepligt rädd för att jag snart skulle komma efter. Då jag efter dödsfallet reste upp från Öland till Stockholm åt Malou ensam lunch hemma hos mig — hon ägde en lycka i sin sorg, och så starkt har jag aldrig förtäckt innerligheten i de bådas förening.

För Gustaf Hellström har jag inte hyst kärlek som för Carl-Henrik Höjer, men skriver likväl litet utförligare. Hos Hellström och i min syn på honom fanns komplikationer och kluvener, som kan ha sitt intresse, särskilt då det gäller en författare vars böcker utgör ett viktigt bidrag till Sveriges intellektuella historia under några decennier.

Jag hörde i början av kriget på Kursverksamheten vid Stockholms högskola ett föredrag av Hellström, som var sympatiskt i sin klara och chosefria antinazism, men illa framfört — med en anspråklöshet som gränsade till ångslan och gav intrycket att talar hela tiden var rädd att blamera sig. Sedan träffade jag Hellström på Vanbo, vi promenerade och pratade och blev snart goda vänner. Jag kan nog säga att han sökte min vänskap mer än jag hans, och han berättade ibland senare intima saker ur sitt liv — här

helt utelämnade — som det för mig var otänkbart att returnera. Han bjöd oss på middag, rekommenderade mig på ett kanske avgörande sätt till platsen i Dagens Nyheter, berömde mig frikostigt, bland annat genom att tala om att jag borde in i Akademien. Vad jag alltid fängslades av hos Gustaf var hans festliga och cyniska berättelser, en viss värme och ömsinhet i samvaron, en bestämd

rationalism och liberalism, något ängsligt, trevande och oroligt, som kunde inge obehag men också tillgivenhet. Grovheter eller tarvligheter av det slag som under senare år dragits fram i brev, memoarer och avhandlingar, var jag aldrig vittne till.

Då Gustaf dog i början av år 1953 bad mig Tor Bonnier hålla tal vid begravningen för Dagens Nyheter. Jag svarade att det var omöjligt för mig, min bild av Gustaf var fläckad av olust, jag skulle ljuga om jag höll ett vackert uppskattande tal. Några månader senare, i anslutning till Holger Ahlens utgåva av en del uppsatser och föredrag av Hellström, skrev jag i djup rörelse en artikel i DN som slutade med orden att "Gustaf Hellström var en stor karaktär". Varför sådana skifningar, sådana skilda syner på samma människa? Det vill jag söka förklara.

Gustaf Hellströms osäkerhet om sig själv, i stort och smått, var från en synpunkt älsklig, men verkade

kanske oftast på mig irriterande. En detalj var vad jag kallade sergentkomplexet och som Bertil Malmberg gjorde åtskilligt av i sitt akademital om Hellström. Denne kraftige, ståtliga, berömda man, elegant och förbindlig, var så rädd att bära sig illa åt, att vara inkorrekt och konventionellt tvivelaktig. På ett tidigt stadium av vår bekantskap berättade han att han efter visiten hos kungen i samband med invalet i Akademien legat vaken i kallsveit hela natten — han tänkte på att han av okunnighet vänt ryggen åt kungen då han gick ut ur rummet. Denna löjligen fruktan för blamager bottenade delvis, tror jag, i upplevelsorna från barndomen, med pappan som underofficer, med underlöjtnants avsked. Jag undrar om det finns något äckligare i sin genre än den gamla svenska (och tyska) ordningen med underofficärer, som socialt står under fyrtio år yngre löjtnanter, och sedan på gamla dar blir löjtnanter i armén utan att få sitta med i officersmännen — i de flesta länder har något liknande inte funnits, eftersom var och en kunnat bli officer genom insatser och duglighet. Att jag kände detta underhuggardrag som något pinsamt berodde säkert delvis på att min egen farfar, sergenten, under barndomen varit ett skelett i garderoben och att jag länge, bland annat på grund av halvdålig uppfostran, haft en överdriven fruktan för att inte bete mig salongsmissigt. Nu hade jag nått den grad av mogenhet då jag ångrade tarvligheter och inte blamager, och missaktade den fjorton år äldre Gustafs iver att vara otadlig i småsaker.

Denna iver hade emellertid en annan bakgrund, som från början inte stod klar för mig. Den överdrivna korrektheten, den något ansträngda värdigheten var värn mot upplösningen. Gustaf var så rädd att bära sig illa åt, därför att han så ofta och så grundligt burit sig illa åt. Dels på grund av spurning, dels på grund av drag av självhävande och illvilja, som alltför många gånger brutit igenom stängslet. Han var inte en naturens, utan en konstens, självuppfostrans, med möda formade och ännu stapplande och felande gentleman. Hans rädsla för att det skulle gå gale, hans skräck, då det gick gale, var ovanliga. På kulturmiddagarna brukade han fråga mig om han sagt något sårande eller druckit för mycket; de få gånger, då det kom till uppträden och otrevliga dispyter, pinade honom mer än någon annan jag känt, och jag har umgåtts mycket med personer som jagats av sådana furier.

Värre än detta var nog att Hellström tycktes vara osäker om sitt eget värde som författare och att tyvärr denna osäkerhet delades av och nog var ännu större hos mig. Jag tyckte om "Snörmakarn" och några andra saker, men kunde aldrig se Hellström — lika litet som de andra tialisterna utom Hjal-

mar Bergman — som en stor författare, och en del av hans saker, främst, "Polismästar Malmros" (Gustafs stolthet, tror jag) syntes mig vara en uppvisning i andra klass filosofisk jargong. Gustaf ville i sin osäkerhet ha beröm och gav mycket beröm i hopp om ett hederligt byte; jag gjorde mitt bästa, men jag är ur stånd att trovärdigt prisa saker som jag finner svaga. Gustaf läste några gånger upp föredrag och artiklar för mig; jag sade att de var bra, men jag kunde blott en enda gång — vid ett föredrag på Högskolan — vara entusiastisk. Min ställning som chefredaktör och recensent bidrog till komplikationerna. Då Gustafs bok om SA Hedin kom var det självfallet att jag borde skriva om den. Jag minns hur jag läste upp artikeln för Gerd i Rom och hennes ord "du måste lägga till tre eller fyra riktigt vackra ord, annars blir Gustaf förtvivlad"; jag gjorde tilläggen. När Gustafs sista roman kom ut ungefär vid hans sjuttiårsdag 1952 bad Tor Bonnier mig skriva om den. Jag tyckte boken var obetydlig och gav den åt någon annan, och jag misstänker att Gustaf visste vad som hänt, ehuru han aldrig ens indirekt antydde något. (Vad jag nu berättat kan kallas bevis på vänskaps-korruption; hur den skall kunna alldeles undgås på en tidning är mig ofattligt).

Tva episoder som belyser samma sak. Inför sin sjuttioårsdag bestämde Gustaf att jubileet inte skulle nämnas i tidningarna och inga fester förekomma. Tor och Jytte Bonnier och Gerd och jag reste i alla fall ut till stugan i Södertörns villastad för att lyckönska. Gustaf var ledsen och nervös. Framför allt funderade han på om det varit bra att inställa artiklar och hyllningar. Beslutet därom tycktes ha tillkommit i en känsla av asketism och värdighet, med en stark, kanske avgörande bismak av fruktan för att han inte skulle få tillräckligt beröm. Nu var han orolig för att tystnaden skulle minska välviljan mot och försäljningen av den nya boken. Det var ett dilemma som var otrevligt för honom, men som för oss andra var litet olustigt på ett annat sätt. — En kväll satt jag hos Gustaf med Sigurd Hoel och åt en smörgås några timmar efter midnatten; Britt och Gerd deltog knappast i samtalet. Av någon anledning började Gustaf och Sigurd klaga över att de inte var riktigt stora författare. Att de gled in på den linjen var sannolikt ett rent misstag; den ene — jag tror Gustaf — sade något förringande om sig själv och den andre begick felet att inte svara med starkt beröm, utan i stället dela martyrskapet; så seglade de vidare allt mera nedstämda, klängande sig fast vid den gemensamma ynkedomen med supar och sillbitar som färd-

kost, i stället för att med ett raskt grepp kasta om och geniförklara varandra och sig själva. Jag var av samma uppfattning som de båda modfälda diktarbröderna, men fann slutligen att stämningen måste brytas av mig som representant för publiken. Jag klarade saken genom att göra en skillnad mellan de stora moraliskt spekulativa snillena av typen Dostojevskij och Tolstoj och de stora berättarna och sedeskildrarna; då jag till de senare räknade Dickens, Thackeray och Flaubert och antydde att Gustaf och Sigurd hörde till sällskapet lyckades greppet, och vid kaffet satt jag än en gång med två stora och nöjda författare.

Som vanligt med mina vänner talade jag med Gustaf om döden och min egen dödsfruktan. Gustaf förklarade liksom många andra att han inte kände något liknande; han hänvisade till sin lysande beskrivning i romanform av sina egna erfarenheter av dödens närhet på sommaren 1937. Våra samtal, i vilka jag hävdade att även han fruktade men inte ville erkänna det, fick en underlig epilog under hans sista sjukdom. Då jag besökte honom på sjukhuset tog han upp frågan och förklarade att han inte ens nu var rädd. Vid två tillfällen under besöken fick han så svåra plågor att han satte sig upp i sängen stönande och med förvridet ansikte. Omedelbart efter anfallen försäkrade han mig att han var utan dödsångest: "Det är bara smärtorna som driver mig till denna förnedring, rädd är jag inte." Jag var gripen, men misstänkte ändå att han även i detta läge spelade ut den manlighetsfantasi som jag ständigt spårade hos honom och i vilken jag såg något påhängt och oäkta, kännetecknande för hans miljö och hans generation.

Min kluvenhet, min blandning av tillgivenhet och obehag mildrades eller försvann småningom efter Gustafs död. Jag hade fäst mig för mycket vid drag som var litet narraktiga, men som både från min egen synpunkt och som bi-produkter av Gustafs egen utveckling var ytliga. Jag såg honom, sedan dessa småsaker sjunkit tillbaka, på ett annat sätt. Jag förstod att han fört en ständig kamp mot egna fel och svagheter, inte bara sådant som böjelse för debaucher, utan värre ting, en alltför påträngande ambition, fåfänga tendenser till hårdhet, översitteri, elakhet, en sinnets grovhet. Han hade i ovanlig grad sett sina egna fula drag och sökt att betvinga dem. Jag kom nu bättre ihåg de vackra sidorna: värmen i vänskapen, känslan för hustrun som kom honom att gång på gång diskutera hur han skulle säkra henne en hygglig ekonomi efter sin död, samvetskväl, som inte bara gällde blamager, utan också sårande ord och onda tankar.